
Toplumlar Arası Diplomasi*

Muzaffer Ercan Yılmaz^o

Diplomasi denince akla ilk gelen, uluslar arası aktör temsilcileri arasında resmi düzeyde yürütülen görüşmeler bütünüdür. Bu anlamda diplomasi, barışın korunmasına hizmet eden, bir kriz anında ise sorunun giderilmesinde tehdit ve güç kullanımından önce başvurulmuş en önemli araçlardan birisidir.

Klasik anlamda diplomasi barışın korunması veya yeniden tesisindeki yararını yadsımak mümkün değildir. Ancak toplumlar arası daha geniş ölçekli bir barış için, daha geniş anlamda bir diplomasiye gereksinim olduğu da bir gerçektir. Çünkü yalnızca politik düzeyde varılan bir anlaşmanın, halkların desteği olmadan yürütülmesi ve kalıcı olması imkansızdır. Bunun en açık iki örneği Kıbrıs ve İsrail-Filistin uyuşmazlıklarıdır. Ne toplumsal destekten yoksun 1959-1960 Zürih-Londra antlaşmaları kalıcı bir Kıbrıs Cumhuriyeti'ni doğurmuş, ne de tarihi Oslo Antlaşmaları İsrail-Filistin çatışmasını ortadan kaldıramıştır. Dolayısıyla, gerçek anlamda bir kalıcı bir toplumsal barışı sağlamanın yolu, siyasal anlaşmanın yanı sıra, ona verilen toplumsal destekten geçmektedir.

Peki toplumsal destek nasıl sağlanır? İşte bu bağlamda kullanılacak etkin bir strateji "toplumlar arası diplomasi"dir. Bu makale, ülkemizde fazlaca bilinmeyen bu stratejiyi tanıtmayı, uluslar arası ve toplumlar arası uyuşmazlık çözümündeki rolünü tartışmayı amaçlamaktadır. Bu amaç çerçevesinde öncelikle top

*Hakem denetiminden geçmiştir.

^oBalıkesir Üniversitesi, Bandırma İİBF, öğretim üyesi.

lumlar arası diplomasinin tanımı yapılacak ve sürecin işleyişi hakkında kısa bir bilgi verilecektir. Bunun ardından söz konusu strateji, geniş ölçekli uyuşmazlık çözümü sürecinde güçlü ve zayıf yönleri itibariyle değerlendirilecektir.

Toplumlar Arası Diplomasi Nedir? Süreç Nasıl İşler?

Toplumlar arası diplomasi (*second-track diplomacy*), ABD Dışişleri Servisi eski çalışanlarından Joseph V. Montville'nin 1982 yılında Uyuşmazlık Çözümü (*Conflict Resolution*) literatürüne kazandırdığı bir terimdir. Montville bahsi geçen terimi, birbirlerine düşman grup veya ulus bireyleri arasında, mevcut soruna ilişkin çözüm yolları üretmek amacıyla gerçekleşen resmîyet dışı iletişimler bütünü olarak tanımlamıştır. (Montville, 1990: 162). Ancak toplumlar arası diplomasi, özellikle John Burton ve Herbert Kelman'ın İsrail-Filistin uyuşmazlığına ilişkin seminer çalışmalarıyla gelişmiş ve Batı dünyasında daha çok bu iki bilim adamıyla özdeşleşmiştir (Burton, 1984, 1990, 1997; Kelman, 1986, 1996).

Toplumlar arası diplomasi, düşman toplumlar arasında klasik anlamda, resmî görüşmeler tarafından yürütülen diplomasiye (*track-one diplomacy*) bir alternatif değildir. Ancak onu tamamlayan bir unsurdur. Çünkü yukarıda da değinildiği üzere resmî görüşmeler başarıya ulaşsa bile, eğer halk desteği yoksa veya halk barış için hazır değilse, ulaşılan çözümün kalıcı olması mümkün değildir. Dolayısıyla ilk planda toplumlar arası diplomasi işte bu açığı gidermeyi, yani görüşmeler dışında toplumlara da barış için hazırlamayı hedefler.

Uygulamada toplumlar arası diplomasi, tarafların güvenebilecekleri ve ideal olarak arabuluculuk uzmanlığına sahip bir üçüncü partinin girişimiyle başlar. Söz konusu üçüncü parti, uyuşmazlık taraflarından görüşmeler davet ederek resmî yet dışı, periyodik problem çözüm toplantıları (*problem-solving workshops*) düzenler. Bu toplantılar katılımcıların olumsuz etkilenmemeleri için genellikle tarafsız bir mekanda yapılır. Tarafsız mekan, eğer İsrail-Filistin çatışması gibi uluslar arası bir çatışma söz konusu ise, çatışmaya doğrudan taraf olmayan bir devlet toprağı olabilir. Nitekim bahsi geçen uyuşmazlığa ilişkin toplumlar arası diplomasi girişimleri genellikle sivil toplum örgütlerinin öncülüğünde Kıbrıs'ta veya ABD'de yapılmaktadır. Daha küçük ölçekli gruplar arası uyuşmazlıklarda ise toplantılar, aynı ülke topraklarında, ancak tarafların fiziksel veya psikolojik hakimiyet hissetmeyecekleri bir ortamda gerçekleştirilir. Bunun tespitini çoğunlukla arabuluculukta bulunan üçüncü parti yapar ve genellikle bir akademik ortam, örneğin bir üniversite binası seçilir.

Olanaklar elverdiği ölçüde, problem çözüm toplantıları için davet edilen katılımcı sayısının eşit olmasına özen gösterilmesi esastır. Bu sayı olağan koşullarda her bir taraf için 15-20 gibi rakamlar olabilir. Katılımcı sayısı belirlenirken, toplantıların olumlu etki potansiyeli açısından rakamın olabildiğince yüksek tutulmasında yarar vardır. Ancak aynı zamanda bu rakam, karşılıklı iletişimi engel

lemeyecek ölçüde tayin edilmelidir. Söz konusu denge gözetildiğinde, durumsal değişkenler saklı kalmak koşulu ile, her bir taraf için 15-20, toplam 30-40 gibi bir rakamın ideal olabileceği söylenebilir.

Problem çözüm toplantılarına kimlerin davet edilebileceği, yani katılımcıların kimliği konusuna gelince, bunun tam bir kuralı bulunmamakla birlikte, ideal olarak açık düşünce ve objektif bakış açısına sahip, daha da önemlisi, alternatifini duymaya ve karşı tarafı dinlemeye psikolojik olarak hazır bireylerin davet edilmeleri uygun olur. Ayrıca bu bireylerin mümkün olduğunca toplum içinde söz sahibi, çevrelerini etkileyebilecek kapasiteye sahip, grup lideri konumunda olan kişilerden seçilmelerinde, toplumlar arası diplomasının olumlu etkisi bakımından yarar vardır (Kelman, 1996: 505).

Bu bağlamda katılımcılar genellikle “kartopu yöntemi” aracılığıyla seçilirler. Yani problem çözüm toplantılarını düzenleyecek olan üçüncü parti önce kriterlere uygun bir veya iki potansiyel aday ile görüşür. Bu aday ya da adayların yönlendirmeleri ile de geri kalan takım oluşturulur.

Kimi zaman ise yüksek öğretim çağındaki genç insanların problem çözüm toplantıları için davet edildikleri gözlenmektedir. Örneğin ABD’de *Seeds of Peace* (Barış Tohumları) isimli sivil toplum örgütü daha çok gençleri hedef kitle olarak seçmekte, düzenli olarak İsraili ve Filistinli gençler arasında toplumlar arası diplomasi trafiği yürütmektedir. Örgüt direktörüne göre gençlerin seçilmesindeki amaç, bu insanların ileride yönetici konumuna gelme potansiyeline sahip olmalarıdır. Dolayısıyla eğer genç nesillerde olumlu yönde bir düşünsel değişiklik gerçekleştirilebilirse, bunun gelecekte kaçınılmaz bir biçimde toplumsal ve siyasal hayata yansıtacağı varsayılmaktadır (Wallach, 2002).

Yine katılımcıların kimliği konusunda Miles Hewstone ve Rupert Brown tarafından yapılan bir araştırma, hangi sosyal kategori esas alınır alınmaz, adayların mümkün olduğunca eşit statüde bireylerden seçilmesi gerektiğine işaret etmektedir. Söz konusu araştırmaya göre eşit statü, aynı sosyal sınıfa dahil olmanın getirdiği bir yakınlık doğurmaktadır, bu da taraflar arası iletişimi kolaylaştırmaktadır. Öte yandan eşit olmayan statü, taraflar arası mevcut düşmanlığın üstüne bir de sınıf bariyeri koymakta, böylece katılımcılar birbirlerini adeta “muhatap” olarak görmeme eğilimi içine girebilmektedirler (Hewstone ve Brown, 1986).

Aynı araştırma ayrıca toplumlar arası diplomasi girişiminin taraflar arası sıcak bir çatışma yaşanmadığı dönemlerde yapılması gerektiğinin altını çizmektedir. Bunun nedeni ise sıcak çatışmaların problem çözüm toplantılarını mantıklı bir iletişime olanak vermeyecek ölçüde germesi, katılımcıları ister istemez duygusallaştırmasıdır (Hewstone ve Brown, 1986).

Gerçekten de sıcak bir çatışma yaşanırken taraflar sosyal kimliklerini çok yoğun bir biçimde hissedebilmekte, bunun sonucu olarak da etnosentrik davran-

nırlar ön plana çıkabilmektedir. Yani grup içi dayanışma artmakta, grup dışına yönelik negatif his ve eylemler ise ağırlık kazanmaktadır. Hewstone ve Brown'un da işaret ettiği üzere, bu koşullar altında sağlıklı bir görüşme beklenemez. Bu yüzden ancak sıcak çatışma sona erip, yarattığı ani duygusal yoğunluk da geçtikten sonra taraflar bir araya getirilmelidir. Bu zamanın iyi saptanması, problem çözüm toplantılarını düzenlemeye hazırlanan üçüncü partiye önemli bir görev yüklemektedir.

Toplumlar arası diplomasinin genel süresi konusunda ise, bu sürenin periyodik tekrarlar temelinde makul bir zaman dilimini kapsayacak şekilde uzun tutulması gerektiğini belirtmek gerekir. Çünkü yalnızca bir ya da iki kez yapılan bir toplantının taraflar üzerinde yaratacağı olumlu etki son derece sınırlı olacaktır. İnsanlar için ciddi ölçüde düşünsel ve davranışsal değişimler normalde bile uzun bir zaman gerektirir. Hele uyuşmazlıklarda bunun gerçekleşmesi, uyuşmazlığın duygusal dinamikleri çerçevesinde epeyce bir zaman alabilir. Bu nedenle toplumlar arası diplomasinin sık tekrarlanan bir uygulama şeklinde gerçekleşmesi, hedeflenen başarı için esastır. Ayrıca süreç aynı katılımcılar için meyvelerini verdikten sonra yeni katılımcılarla devam ettirilmelidir. Bir başka ifade ile katılımcılar değişmekle birlikte, süreç kurumsal varlığını devam ettirmelidir.

Genel süreç dahilinde her bir toplantı süresi için yine belli bir standart bulunmamaktadır. Ancak genel bir ifade ile söz konusu süre, ne katılımcıların ifade serbestilerini engelleyecek kadar kısa, ne de onları sıkacak kadar uzun olmalıdır. Uygulamada problem çözüm toplantılarının genellikle 2 ile 4 saat aralığında gerçekleştiği gözlenmektedir.

Sürecin İşleyişi

Tipik bir problem çözüm toplantısı şu şekilde bir seyir izler:

Toplantı, onu organize eden arabulucu ya da üçüncü partinin bir açılış konuşması ile başlar. Bu konuşma genellikle taraflara katılımlarından dolayı teşekkürü, görüşme gündemini ve iletişim sürecinde izlenmesi gereken temel kuralları kapsar. Daha sonra üçüncü parti, taraflardan ele alınan sorunu nasıl gördüklerine ilişkin izlenimlerini aktarmalarını ister ve söz almak isteyen bir taraf üyesine söz vermek suretiyle karşılıklı düşünce alışverişini başlatır (Babbitt ve d'Estree, 1996: 522-523).

Taraflardan birinin bu şekilde söze girmesiyle, karşılıklı söylemlerin ardına ifade edilmeleri tipiktir. Yine diyalog sürecinin başında karşılıklı suçlamalar oldukça yaygındır. Üçüncü parti, ortam çok gerilmediği sürece tarafların karşılıklı atışma ve sataşmalarına fazla müdahalede bulunmamalıdır. Çünkü duygusal boşalım, özellikle derin-köklü uyuşmazlıklarda mantığa dayalı bir düşünce alışverişi başlamadan önce yaşanması gereken olağan bir aşamadır.

Duygu yüklü söz düellosu bir süre devam ettikten sonra tarafların genellikle sakinleşmeye başladıkları gözlenmektedir. Bu aşama artık daha mantığa dayalı bir diyaloga geçiş aşamasıdır. Üçüncü partinin yönlendirmesi ile bu aşama başlatılır ve sorunun subjektif algılanışından ziyade, objektif olarak nasıl çözümleneceğine ilişkin alternatif arayışına girilir.

Toplantı sürecinde üçüncü partinin pek çok görevi, klasik anlamda arabuluculuk göreviyle örtüşür. Yani duygusal boşalımı olanak sağlamak, ancak kontrol den çıkıp görüşme sürecini sekteye uğratmasını engellemek; iletişimde meydana gelebilecek yanlış anlamaları ortadan kaldırmak, gerekirse kendisi iletişim köprüsü işlevi üstlenmek; tarafları aktif dinleme konusunda eğitmek ve yönlendirmek; bilgisi ve gözlemleri dahilinde tarafların çözüm arayışlarına yardımcı olmak; ve sağlıklı bir iletişim ortamının oluşması için gerekli diğer tedbirleri almak, üçüncü partinin problem çözüm toplantısı esnasında yerine getirmesi gereken başlıca görevlerdir (Bavly, 2005: 39-48). Bu nedenle üçüncü partinin herhangi biri değil, arabuluculuk alanında uzman biri olmasında toplumlar arası diplomasi sürecinin başarısı açısından büyük yarar vardır.

Toplumlar Arası Diplomasinin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Toplumlar arası diplomasinin belirgin özelliklerini ve sürecin işleyişini bu şekilde kaba hatlarıyla izah ettikten sonra, söz konusu yaklaşımın güçlü ve zayıf yönlerini de aşağıdaki gibi özetlemek mümkündür:

Güçlü yönlerden başlamak gerekirse, her şeyden önce toplumlar arası diplomasi, düşman grup bireylerine birbirlerini daha yakından tanımalarını ve birbirlerinin, deyim yerindeyse, "insan yüzünü" keşfetmeleri için önemli bir fırsat tanır. Düşman toplum bireyleri bir araya gelmeden önce tipik bir biçimde birbirlerini saldırgan, fırsatçı, sinsî, hain, elinden her türlü kötülük gelen, adeta insan dışı yaratıklar gibi algılama eğilimindedirler (Yılmaz, 2005). Oysa objektif açıdan bakıldığında bunların hiç biri mutlak doğru değildir. Ruh sağlığı bozuk olmadığı sürece ne kimse cani derecesinde saldırgan, ne de bir taraf tamamen masum ve barışçıldır. Yaşanan bir uyuşmazlıkta çoğu kez her iki tarafın da kendine göre haklı yönleri vardır. Ancak taraflar arası iletişim yoksa bu haklı yönleri görmek bir yana, karşı taraf abartılmış negatif sıfatlarla anılır. Dahası genç kuşaklar ve gelecek nesiller de bu şekilde manipüle edilirler. İşte toplumlar arası diplomasi kanalıyla taraflar, abartılmış düşmanlık hislerini ortadan kaldırıp, en azından birbirlerini "insan" gibi görmeye başlarlar. Nitekim ABD'deki doktora öğrenci esnasında tanık olduğum Kıbrıs uyuşmazlığına ilişkin bir problem çözüm toplantısında bazı Rum gençler, adadaki fiziksel engellerden dolayı hayatlarında o ana kadar hiç Kıbrıs Türk'ü görmediklerini, görüp iletişime girdiklerinde ise ne kadar kendilerine benzediklerini fark ettiklerini ifade ettiler. İşte bu keşif, düşman toplumlar arasındaki psikolojik bariyerlerin azaltılmasında atılacak ilk

ve en önemli adımlardan biridir. Toplumlar arası diplomasi olmadan böylesi bir şansın bu denli kolay yakalanması zordur.

İkinci olarak toplumlar arası diplomasi yalnızca psikolojik bariyerlerin azaltılmasına yardımcı olmakla kalmaz, zamanla düşman taraflar arasında bir dostluk atmosferi bile yaratabilir. Çünkü iletişimin artmasına paralel olarak, taraflar arası paylaşım ve ortak değerler de artma eğilimi gösterir. Bu havanın etkisiyle diyaloga duygusallık değil mantık hakim olmaya başlar. Taraflar birbirlerinin haklı yönlerini görmeye, kendilerini karşı tarafın da yerine koymaya başlarlar. Bu noktada empati, yani aynı düşünce paylaşılmasa bile karşı tarafın konumunu anlama ve objektif bakış açısı gelişmeye başlar. Bu da ele alınan sorunun ortak çözümüne ilişkin düşünce alışverişi için gerekli zemini hazırlar (Davies ve Kaufman, 2002).

Üçüncü olarak resmi bir ortamda, yasal kaygılarla, tepki çekme endişesiyle veya medya gözetimi nedeniyle rahatlıkla dile getirilemeyen çözüm önerileri, resmiyet dışı nitelik taşıyan toplumlar arası diplomasi sürecinde rahatlıkla dile getirilebilir. Bu yüzden belki de toplumlar arası diplomasi, mevcut soruna ilişkin daha uygun çözüm önerileri üretebilir (Diamond ve McDonald, 1996: 26). Elbette üretilen bu çözüm önerileri resmi nitelik taşımadıkları için bağlayıcı değildir. Ancak yine de düşman toplum bireylerini barış için psikolojik düzeyde hazırlarlar. Bazen barışın telâffuzu bile, barış adına atılabilecek en önemli bir adımdır. Bunun ötesinde öneriler resmi ortama taşınabilir ya da kimi zaman bu önerileri ortaya atan veya destekleyen katılımcılar bir süre sonra yönetimde iş başına gelebilir. Gerçekte bu beklenti, toplumlar arası diplomasi başarısına yönelik en büyük ümide işaret eder.

Son olarak toplumlar arası diplomasi sonucu yaşanabilecek pozitif yöndeki bireysel değişimler dalga dalga topluma yayılabilir. Karşı taraf hakkında düşüncesini değiştiren bireyler kendi grup üyelerini aynı yönde etkileyebilir veya azından aynı tecrübeyi tatmalarını teşvik edebilirler. Bu şekilde mikro-düzye değişimler zamanla makro bir boyut kazanabilir, ilgili toplumlar barış için hazır hale gelebilir. İşte bu noktaya ulaşıldıktan sonra yönetimlerin de artık toplumların arzusuna uymaktan başka seçeneği kalmaz. Bu yüzden toplumlar arası diplomasi kanalıyla ulaşılan barış, yukarıdan aşağıya değil, aşağıdan yukarıya, yani toplumdaki yönetime cereyan eden bir barıştır. Böylesi bir barış, eğer başarıya ulaşırsa, direk halk hareketi olduğu ve geniş katılım içerdiği için yönetimin ulaşacağı siyasal düzeydeki barıştan daha ideal ve kalıcıdır.

Zayıf Yönleri

Buraya kadar toplumlar arası diplomasi olumlu yönlerine işaret ettik. Okuyucuyu uyarmak gerekir ki bu olumlu noktalar ümit vadetmekle birlikte, aşırı optimistik bir tablo ortaya çıkarmamalıdır. Çünkü sürecin bazı zayıf yön

leri de bulunmaktadır. Bunları da şu şekilde özetlemek mümkündür:

Öncelikle toplumlar arası diplomasi sürecine katılım, düşman toplum bireyleri için başlı başına bir sorun olabilmektedir. Bireyler isteseler dahi genellikle toplumsal baskıdan çekinmekte, kendi grup üyeleri tarafından “düşmanla görüşen hain” damgası yemekten endişe etmektedirler. Bu yüzden davet ya da katılım aşamasında ürkek, kendi öz duygu ve düşüncelerini ifade edemeyen bir tavır sergileyebilmektedirler.

Aynı endişe süreç sonunda topluma dönüş aşamasında da yaşanabilmektedir. Problem çözüm toplantıları sonucunda karşı taraf hakkındaki yargılarını olumlu yönde değiştiren bireyler kolayca “düşman işbirlikçileri” yakıştırmalarıyla karşılaşılabilmekte, sonuçta sosyal baskılara dayanamayıp sabit grup düşüncesine geri dönebilmektedirler. Hatta kimi zaman katılımcıların fiziksel olarak cezalandırıldıkları, grup içi bazı haklardan yoksun bırakıldıkları da gözlenmektedir. Ni tekim bu tür grup yaptırımları toplumlar arası diplomasi sürecinin en zayıf noktasını oluşturmakta ve sürecin faydasını çoğu zaman marjinalle indirebilmektedir.

Bunun ötesinde kimi zaman katılımcı bireylerin de karşı tarafa yönelik derin düşmanlık hisleri olup, üçüncü partinin tüm iyi niyet çabalarına rağmen olumlu bir diyalog ortamı kurulamayabilmektedir. Dahası, tarafların bir araya gelmeleri ve aralarında sözlü iletişimin başlamasıyla düşmanlık hisleri daha bir aktif hale gelebilmekte, uyuşmazlığın tansiyonunu daha bir artabilmektedir.

Kimi zaman da “bireyselleştirme” denen sorun ortaya çıkmaktadır. Yani katılımcılar birbirlerine yönelik negatif yargılarını değiştirebilmekte, ancak olumsuz grup imajlarını devam ettirebilmektedirler. Örneğin Filistinli bir katılımcı İsraili bir katılımcıyı iyi bir insan olarak tanıyabilmekte ama bütün olarak İsrail halkına ilişkin negatif düşüncesini devam ettirebilmektedir. Bu da toplumlar arası diplomasi sürecinin geniş çaplı etkilerini sınırlandıran bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nihayet zamansal ve maddi kısıntılardan dolayı pek çok toplumlar arası diplomasi girişimi uzun vadeli bir plandan yoksun, kısa süreli girişimler olarak gerçekleşmekte, bu da sürecin başarısını olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca girişimin öncülüğü de zaman zaman sıkıntı kaynağı olabilmektedir. Toplumlar arası diplomasi trafiği genellikle sivil toplum örgütleri ve uzman akademisyenler tarafından yürütülmekte, bunlar ise ya bazen yasal izinleri almakta zorlanmakta, ya da kaynak yetersizliğinden ötürü girişimlerinde oldukça seçici davranmak zorunda kalmaktadırlar.

Sonuç

Bu değerlendirmelerin ışığında, toplumlar arası diplomasiye mutlak olumlu sonuçlar doğuran bir uyuşmazlık çözüm yöntemi gözüyle bakılmaması, fazla optimizmden kaçınılması gerektiği söylenebilir. Ancak yine de imkanlar elverdiği ölçüde barış adına denenmesi gereken bir stratejidir. Bazı uyuşmazlıklarda etki

leri marjinal kalsa da, örnek uygulamalar toplumlar arası diplomasinin özellikle düşman uluslar veya gruplar arasındaki psikolojik bariyerlerin azaltılmasında ciddi katkılar sağladığını ortaya koymaktadır.

Nitekim 1980'lerden 1990 ortalarına kadar İsraililerle Filistinliler arasında aralıklı olarak problem çözüm toplantıları düzenlemeyi başaran Herbert Kelman, bu toplantıların en azından tarafları birbirlerine biraz olsun yakınlaştırdığını ve her iki tarafın da birbirlerinin sorunlarını daha yakından anlamaları için uygun bir ortam yarattığını gözlemlemiştir. Kelman aynı zamanda birkaç gün süre ile devam eden ortak toplantıların, taraflar arasında bir güven atmosferi oluşturduğu fark etmiş ve söz konusu çabaların süreklilik göstermesi halinde toplumlar arası barışa büyük bir katkı sağlayacağını ifade etmiştir (Kelman, 1986, 1996). Ancak ne yazık ki İsrail-Filistin ilişkileri sıcak çatışmalardan uzak kalamadığı için, dışarıdan yürütülen barış çabalarının etkileri de sınırlı kalabilmektedir.

Öte yandan 1980'lerde Lübnan ve Sri Lanka'da yaşanan toplumsal ölçekli uyuşmazlıklarda rakip gruplar arasında bir dizi toplumlar arası diplomasi trafiği yürüten Edward E. Azar, benzer izlenimler edinmiştir. Azar'a göre toplumlar arası diplomasi, tarafların sorunlarını daha iyi anlamalarına olanak sağlamakta, karşılıklı kabul edilebilir bir çözüm için pek çok öneri doğmasına yol açmakta ve bunun için resmiyet dışı bir işbirliği ağı yaratmaktadır (Azar, 1990).

Toplumlar arası diplomasinin geniş çaplı uyuşmazlık çözümüne yönelik faydası, merkezi Washington D.C.'de bulunan ve bir sivil toplum örgütü sıfatıyla bu alanda spesifik olarak çalışan "Çok Yönlü Diplomasi Merkezi" (*The Center for Multi-Track Diplomacy*) tarafından da teyit edilmiştir. Örgütün uygulamalardan kazandığı deneyimler, toplumlar arası diplomasinin özellikle düşman taraflar arasında ki ilişkileri normale döndürmede son derece işlevsel olduğunu göstermektedir (Diamond ve McDonald, 1996; McDonald, 2002).

İşte tüm bu örneklerin ortaya koyduğu sonuç, bir takım zayıf yönlerine rağmen, toplumlar arası diplomasinin barışa giden yolda pozitif bir katkı sağlayabileceği gerçeğidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki toplumlar arası diplomasi, uluslar arası ve toplumlar arası uyuşmazlık çözümünde göreceli olarak yeni bir yaklaşımdır. Bu nedenle uygulamada halen bazı aksaklıklar ve kaynak sıkıntılarının yaşanması, bunların nihai sonuca olumsuz yönde yansımaları olağandır. Ancak bu sorunların zamanla, kazanılan yeni deneyimlerle, oluşturulacak yeni fonlar veya uluslar arası yardımlarla aşılması, dolayısıyla toplumlar arası diplomasinin gelecekte daha etkin bir barış stratejisine dönüşmesi mümkündür.

Kaynakça

Azar, Edward E. (1990), *The Management of Protracted Social Conflict*, Dartmouth, Aldershot.

- Babbit, Eilen F. ve D'Estree, Tamra P. (1996), "Application of The Interactive Problem-Solving Approach", Crocker, Chester A. v.d. (Ed.), *Managing Global Chaos*, Washington D.C., United States Institute of Peace Press, s. 521-529.
- Bavly, Michael (2005), "Second-Track Diplomacy", <http://www.shalam.org/Second%20Track%20Diplomacy.htm> (20.07.2005).
- Burton, John (1984), *Global Conflict*, Brighton, U.K., Wheatsheaf.
- _____. (1990), *Conflict: Human Needs Theory*, New York, St. Martin's Press.
- _____. (1997), *Violence Explained*, Manchester and New York, Manchester University Press.
- Davies, John ve Kaufman, Edy (2002), *Second Track/Citizen's Diplomacy: Concepts and Techniques for Conflict*, Lanham, MD, Rowman & Littlefield.
- Diamond, L. ve McDonald, John (1996), *Multi-Track Diplomacy: A System Approach to Peace*, Conn., Kumarian Press, Inc.
- Hewstone, Miles ve Brown, Rupert (1986), *Contact and Conflict in Intergroup Encounters*, Blackwell, Oxford.
- Kelman, Herbert (1986), "Interactive Problem-Solving: A Social-Psychological Approach to Conflict Resolution", Klassen, William (Ed.), *Dialogue Toward Interfaith Understanding*, Jerusalem, Ecumenical Institute for Theological Research.
- _____. (1996), "The Interactive Problem Solving Approach", *Managing Global Chaos*, s. 501-519.
- McDonald, John (2002), *Kişisel Röportaj*, Washington, D.C., Mayıs 2002.
- Montville, Joseph (1990), "The Arrow and The Olive Branch: A Case for Track Two Diplomacy", Volkan, Vamık D., v.d. (Ed.), *The Psychodynamics of International Relationships*, London, Lexington Books.
- Wallach, John (2002), *Kişisel Röportaj*, Washington, D.C., Mayıs 2002.
- Yılmaz, Muzaffer E. (2005), "Enemy Images and Conflict", *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 32, Sayı 1.